

Scientific Bulletin of Chełm
Section of Pedagogy
No. 1/2022

**PRACA JAKO POWOŁANIE, PRAWO I OBOWIĄZEK
ORAZ PRZYGOTOWANIE DO NIEJ W KONTEKŚCIE
ROZPORZĄDZENIA MEN W SPRAWIE DORADZTWA
ZAWODOWEGO W SZKOLE PODSTAWOWEJ**

**WORK AS A VOCATION, RIGHT AND DUTY AND PREPARATIONS
TO IT IN THE CONTEXT OF THE MINISTRY OF EDUCATION'S
REGULATION CONCERNING CAREER COUNSELING IN A PRIMARY
SCHOOL**

RENATA POMYKAŁA
The University of Rzeszów (Poland)
e-mail: renatapomykala7@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0928-6696

ABSTRACT: *The subject matter of this article is the concept of work and preparation to it in the context of career counseling in a primary school. Work is an essential part of human life. Our civilization and culture couldn't exist without work. Therefore it is vital to cooperate as a family, school and institutions in this process. Polish education acknowledges it and introduces career counseling on every level of the system of education.*

KEY WORDS: *work, value of work, idea of work, career counseling, education in a primary school.*

WSTĘP

Praca jest pojęciem nierozzerwalnie związanym z ludzką egzystencją, jednym z tych aspektów, które istnieją odwiecznie i zawsze pozostają aktualne i warte tego, by je analizować w kontekście zmieniającej się rzeczywistości. Ciągłe bowiem powstają nowe pytania i problemy związane z pracą – tym podstawowym wymiarem ludzkiego bytowania, z którym życie człowieka związane jest na co dzień (Jan Paweł II, 1981, p. 4).

Praca to ogół świadomie wykonywanych czynności i podejmowanych działań, których celem jest wytworzenie określonych dóbr materialnych lub kulturalnych, warunkujących egzystencję i rozwój społeczny (Dunaj, 2001, p. 140). Jest ona celową działalnością człowieka, która polega na przekształcaniu dóbr przyrody i przystosowaniu w taki sposób, aby zaspokoić ludzkie potrzeby. Jak pisze Jan Paweł II, człowiek – stworzony na obraz i podobieństwo Boże – jest wręcz powołany do pracy, to ona wyróżnia go spośród reszty stworzeń, gdyż tylko człowiek jest do niej zdolny (1981, p. 3). W kontekście tych słów to praca stanowi istotę człowieka i człowieczeństwa.

ROLA PRACY W ŻYCIU CZŁOWIEKA

Bez pracy nie mogłaby istnieć nasza cywilizacja i kultura, które wyrosły z pracy ludzkich rąk „uzbrojonych w narzędzia, kierowanych myślą, intelektem, uporem i wytrwałością w dążeniu do celu” (Światała, 2010, p. 53). Nie sposób więc przecenić roli pracy w życiu człowieka, który dzięki niej nabywa nowe umiejętności, uczy się wykonywania różnych czynności, doskonali się w samorozwoju. Praca w swoim społecznym aspekcie pozwala także nabywać umiejętności współpracy i współżycia z innymi. Przede wszystkim jednak przynosi człowiekowi korzyści w postaci przetwarzania zasobów i sił przyrody zgodnie z własnymi pragnieniami i możliwościami, pozwala zmieniać otaczający nas świat materialny w celu zaspokojenia ludzkich potrzeb – zarówno tych podstawowych, jak i wyższych (Jan Paweł II, 1981, p. 21). Można zatem powiedzieć, że praca stanowi fundament ludzkiego życia, bo przecież właśnie z czynu, działania, tworzenia składa się cała nasza egzystencja.

W powszechnej świadomości utrwalił się tradycyjny podział na pracę fizyczną (zwaną kolokwialnie robotą) i umysłową. Podział taki niejednokrotnie

rodził pytania o prymat jednej z form działalności człowieka nad drugą, bywał też przyczyną sporów filozofów i socjologów. Natomiast Tadeusz Kotarbiński zauważa, że kategoryczne rozgraniczenie pracy fizycznej i wysiłku umysłowego jest niesłuszne i w zasadzie niemożliwe. Według niego mają one w swej istocie ten sam charakter, a różni je proporcja i intensywność poszczególnych składników. „Nie ma bowiem, w odniesieniu do człowieka, pracy jedynie fizycznej; każda, nawet najprostsza czynność angażuje władze umysłowe, natomiast proces myślowy musi w efekcie skutkować wykonaniem czynności, choćby to było jedynie naciśnięcie guzika w maszynie do pisania, narysowanie piórem znaku na kartce papieru lub podjęcie próby przekazania informacji drugiemu człowiekowi” (Świtała, 2010, p. 54).

Praca towarzyszy nam od dzieciństwa, bo przecież każdy świadomie podejmowany wysiłek nazwać można pracą. W sposób szczególny kojarzy się jednak z dorosłością, kiedy to staje się wręcz obowiązkiem, niepisanym społecznym nakazem. Człowiek pracujący jako użyteczny społecznie jest pozytywnie przez społeczeństwo postrzegany. Natomiast ten, który nie pracuje w żaden sposób, a liczy tylko i jedynie na wsparcie czy też wyręczenie przez innych, ten, kto nie podejmuje żadnego wysiłku bez żadnych racjonalnie uzasadnionych przesłanek (ograniczeń fizycznych czy niepełnosprawności), pozostaje najczęściej przez społeczeństwo nieakceptowany i skazany na swego rodzaju ostracyzm, odrzucony na margines życia publicznego. Warto tu także zwrócić uwagę na fakt, że praca jest źródłem różnorodnych korzyści, nie wyłączając korzyści materialnych rozumianych w dwojakim znaczeniu tego słowa. Po pierwsze skutkuje wytworzeniem konkretnych dóbr materialnych, przedmiotów użytecznych czy też niezbędnych do codziennego życia. W przypadku pracy umysłowej jej efektem są wytwory ludzkiej myśli, dzięki którym człowiek zwiększa spektrum wiedzy o otaczającej go rzeczywistości, co w konsekwencji służyć ma udoskonalaniu świata materialnego i podniesieniu komfortu ludzkiego życia. Po drugie praca w dzisiejszym świecie kojarzy się nierozdzielnie z wynagrodzeniem za nią, z płacą i zarobkiem, który stanowi podstawę egzystencji współczesnego człowieka i jest gwarantem dobrobytu. Trudno wyobrazić sobie przecież funkcjonowanie we współczesnym świecie bez pieniędzy, które człowiek dzięki pracy pozyskuje.

Nie można jednak efektów pracy sprowadzić tylko do wymiernych korzyści materialnych. Praca bowiem w sposób optymalny umożliwia uzewnętrznianie się

właściwości osobowych człowieka i jest źródłem jego samorealizacji. Według humanistycznej (personalistycznej) teorii pracy jest ona formą aktywności, która pozwala człowiekowi doskonalić siebie i otaczający go świat. Dzięki pracy, podejmowanemu wysiłkowi, człowiek ma stawać się lepszy, duchowo dojrzały, bardziej odpowiedzialny zarówno w sensie jednostkowym jako niepowtarzalna osoba, jak i wspólnotowym – jako członek społeczności, którą współtworzy (Gałkowski, 1986, p. 67). Człowiek odczuwa nie tylko potrzeby materialne, ale posiada też głęboką wewnętrzną potrzebę tworzenia dobra i piękna, a przez to czynienia bogatszym, pełniejszym życia własnego i społecznego. Osiąga to dzięki pracy, która choć kojarzy się z trudem i wymaga wysiłku, staje się nawet potrzebą podstawową, bo „odpowiada godności człowieka, wyraża tę godność i ją pomnaża” (Mazurek, 1986, p. 168).

IDEA PRACY WE WSPÓŁCZESNYM SPOŁECZEŃSTWIE

Idea pracy jest zmienna, zależna od czasu i miejsca, w których człowiek funkcjonuje. Uzależniona jest także od wpływów historycznych dokonujących się w sferze ekonomicznej, politycznej, technologicznej czy społecznej (Krzyżanowska, 2018, p. 120-121). Od lat 80. XX wieku praca przestała się wiązać i kojarzyć z rutyną, miała natomiast budzić ekscytację i dostarczać coraz to nowych doznań. Szczególnego znaczenia nabrało pojęcie kariery zawodowej, która określała wszystkie życiowe plany, a często była głównym źródłem wiary w siebie lub poczucia niepewności i niespełnienia. Praca stała się centralnym elementem egzystencji człowieka, a wykonywany zawód kształtował czy wręcz determinował wszystkie inne aspekty jego życia (Ibidem, p. 129).

Ponowoczesny rynek pracy jest elastyczny i płynny, co wymaga od pracowników ciągłej nauki, przekwalifikowywania się, otwarcia na nowości. Coraz częściej zatrudnienie z założenia postrzegane jest jako tymczasowe, traktowane bywa z dystansem - nie ma bowiem sensu w pełni utożsamiać się ze swoją pracą (konkretnym miejscem, środowiskiem, rolą czy stanowiskiem pracy) ani zbyt mocno się w nią angażować, skoro sam rynek pracy jest zmienny i dynamiczny. Z drugiej jednak strony sytuacja taka powoduje, że znaczna część ludzi żyje w poczuciu niepewności, braku stabilności oraz braku zasad i reguł, które okazują się względne (Ibidem, s. 129 - 130).

PRACA JAKO OBOWIĄZEK I PRAWO

W ujęciu uniwersalistycznym praca jest wartością nadrzędną, dzięki której powstają wszystkie inne wartości, w tym także duchowe. Człowiek pracujący dąży do pełni swego człowieczeństwa, bytuje w dobru i jest dobry. Praca wykracza więc daleko poza wymiar wartości użytecznych, ekonomicznych, technicznych, cywilizacyjnych czy też bytowych, a uzyskuje wymiar przede wszystkim moralny (Gałkowski, 1986, p. 67). To dzięki niej człowiek po prostu się spełnia. Tak pojmowana praca staje się etycznym obowiązkiem człowieka – powinien on pracować ze względu na własne człowieczeństwo, którego utrzymanie i rozwój właśnie pracy się domaga.

Praca, jej posiadanie, jest jednocześnie niezwykłym ludzkim prawem, bez niej bowiem człowieczeństwo nie może się w pełni realizować. Prawo do pracy ma charakter społeczny – człowiek ma prawo do aktywnego udziału w życiu społecznym, tworzeniu i korzystaniu z dóbr gospodarczych i kulturowych. W tym aspekcie przestrzeganie niezwykłych praw człowieka nakłada na państwo obowiązek stwarzania odpowiednich warunków do prac (a poprzez to właściwych możliwości pełnego rozwoju osobowego dla wszystkich jego obywateli) oraz obowiązek ochrony tych praw (Mazurek, 1986, p. 168). Szczególnie dotkliwy w tym kontekście wydaje się problem bezrobocia, który często dotyka zwłaszcza ludzi młodych, mających trudności ze znalezieniem odpowiedniego zatrudnienia mimo przygotowania zawodowego i posiadanego wykształcenia. Obowiązek przeciwdziałania bezrobociu spoczywa na barkach instytucji państwowych, których powinnością jest czuwanie nad całościowym planowaniem rynku pracy. Nie oznacza to jednak „jednokierunkowej centralizacji” ze strony władz państwowych. Winna to być troska całościowa, oparta na trafnej analizie i koordynacji działań poszczególnych osób, grup społecznych instytucji czy lokalnych warsztatów pracy, które organizują pracę ludzką w skali społecznej (Jan Paweł II, 1981, p. 41).

We współczesnej rzeczywistości obserwuje się także sytuację odwrotną – to pracodawcy coraz częściej poszukują pracowników odpowiednio wykwalifikowanych, posiadających konkretne, przydatne ze względu na kierunek rozwoju firmy, kompetencje i umiejętności. W niektórych branżach specjalistycznych funkcjonuje pojęcie „rynku pracownika”, które oznacza przewagę ofert pracy nad liczbą chętnych do zatrudnienia. To pracownik znajduje

się zatem w sytuacji bardziej komfortowej, bo może wybierać spośród wielu propozycji te, które są dla niego najatrakcyjniejsze zarówno pod względem finansowym, jak i wynikającym z satysfakcji z wykonywanej pracy.

ROLA PRACY WYCHOWANIU I KSZTAŁCENIU

W świetle powyższych rozważań praca stanowi istotny wymiar ludzkiej egzystencji, kształtuje i wyraża ludzkie życie, ma też znaczenie w formacji człowieka, w kształtowaniu osobowości wychowanków i w dorastaniu do pełni człowieczeństwa (Janiga, 2003, p. 240). To ona dopełnia i ubogaca człowieka i jego społeczną godność. Jest wartością, dzięki której człowiek rozwija się i doskonali. W swoim społecznym aspekcie pozwala także poznać normy współzycia społecznego, realizować się w działaniu zespołowym, nabywać umiejętności współpracy i współzycia z innymi. Zazwyczaj pracujemy przecież w grupie czy zespole pracowników i siłą rzeczy zmuszani jesteśmy do kontaktu z innymi, choćby w celu wymiany informacji niezbędnych do podejmowania kolejnych działań. Umiejętność pracy zespołowej jest jedną z ważnych kompetencji miękkich. Uważne wsłuchiwanie się w oczekiwania współpracowników, umiejętność konstruktywnego rozwiązywania problemów i konfliktów, które w grupie ludzi zawsze się przecież pojawiają, decyduje o efektywności pracy zespołowej. Osiągnięcie celów nie jest też możliwe bez sumiennego, rzetelnego wykonywania powierzonych pracownikom zadań. Jeśli ktoś z zespołu nie wywiązuje się ze swoich zadań, obniża efektywność działań całego zespołu. Dlatego to właśnie praca stanowi istotny czynnik wychowawczy, przy czym wychowanie przez pracę i do pracy powinno polegać na wyzwaniu twórczych możliwości jednostki i rozwoju aż do pełni osobowości (Tomkiewicz, Chrobak, 1995, p. 6).

Dobrze pojęty proces kształcenia i wychowania jest nierozzerwalnie związany z problematyką wartości pracy i jej znaczenia w życiu indywidualnym, rodzinnym i społecznym. Stąd też wypływa konieczność zintegrowanego współdziałania w tym procesie rodziny, szkoły, instytucji samorządowych i państwowych. Wychowanie człowieka do pracy bierze swój początek w rodzinie. To w środowisku rodzinnym mamy do czynienia z różnymi rodzajami prac (domową, zawodową, społeczną, polityczną, samokształceniem itp.), w które angażowane są także dzieci (Janiga, 2003, p. 241). W tym kontekście rodzina jest

pierwszą wewnętrzną szkołą pracy dla każdego człowieka. „Dziecko, obserwując postawy rodziców, kształtuje własne przekonania co do wartości pracy i albo uczy się do niej szacunku, albo traktuje ją jak zło konieczne” (Ibidem). Ważną funkcję wychowawczą spełnia więc to, w jaki sposób członkowie rodziny, zwłaszcza rodzice, wykonują swoją pracę jej, mówią o niej lub o motywach, dla których się ją wykonują, to, czy wyrażają zainteresowanie pracą czy też ciągle na nią narzekają.

W wychowaniu należy także pokazać wymiar społeczny pracy, to iż służy ona dobru wspólnemu, niezależnie od jej rodzaju. W procesie wychowywania – zarówno w rodzinie, jak i szkole – należy pamiętać, by za podejmowane przez dziecko działania i wysiłki okazać mu radość i uznanie, a za dobrze wykonaną pracę pochwalić (Ibidem, p. 243).

PRZYGOTOWANIE DO PRACY W POLSKIEJ EDUKACJI

Jeśli już poruszamy problem pracy w kontekście wychowania, nie sposób pominąć szkoły jako instytucji, która również wychowuje do pracy. Ucząc się, dzieci zdobywają wiedzę i wykonują swoisty rodzaj pracy adekwatny do ich wieku oraz możliwości intelektualnych. Uczą się one systematyczności, nabywają umiejętność współpracy w zespole i nabywają cały szereg innych umiejętności, przydatnych w dorosłym życiu, także tym zawodowym. Ważna jest współpraca z uczniem i jego umiejętność odpowiedzialnego zachowania się w zakresie pracy z Internetem (Lisnik, Janíčková, 2018). Okres edukacji i procesy z nią związane mają umożliwić młodemu człowiekowi rozpoznanie własnych umiejętności, zainteresowań i predyspozycji, a także przygotować go do wybrania odpowiedniego zawodu i zaplanowania całej ścieżki zawodowej. Naprzeciw temu wyzwaniu wychodzi polska edukacja, wprowadzając treści z zakresu doradztwa zawodowego na wszystkich poziomach kształcenia. Kwestie te regulowane są Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 19 lutego 2019 r. w sprawie doradztwa zawodowego. Dokument ten określa treści programowe, warunki oraz sposób realizacji i organizacji doradztwa zawodowego w szkołach I innych placówkach oświatowych oraz wymagania w zakresie przygotowania osób realizujących omawiane zagadnienia.

Wedle rozporządzenia doradztwo zawodowe jest realizowane w przedszkolach, oddziałach przedszkolnych w szkołach podstawowych i innych formach wychowania przedszkolnego na zajęciach edukacyjnych wychowania

przedszkolnego prowadzonych zgodnie z przyjętymi programami wychowania przedszkolnego. W klasach I–VIII szkół podstawowych oraz w szkołach ponadpodstawowych zagadnienia te realizowane są na obowiązkowych zajęciach edukacyjnych z zakresu kształcenia ogólnego. Ponadto w klasach VII i VIII szkół podstawowych wprowadza się zajęcia z zakresu doradztwa zawodowego. Zajęcia związane z wyborem kierunku kształcenia i zawodu odbywać się mają także w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej, a ponadto odpowiedzialnym za wprowadzanie zagadnień z zakresu doradztwa zawodowego jest też nauczyciel – wychowawca opiekujący się zespołem klasowym. Realizacja treści programowych z tego zakresu odbywać ma się także w ramach wizyt zawodoznawczych, mających na celu poznanie przez dzieci i uczniów środowiska pracy w wybranych zawodach, organizowanych u pracodawców, w szkołach prowadzących kształcenie zawodowe lub w placówkach i centrach (Rozporządzenie, 2019).

Zgodnie z wytycznymi zawartymi w omawianym akcie prawnym na każdy rok szkolny w szkole opracowuje się program realizacji doradztwa zawodowego, uwzględniający wewnątrzszkolny system doradztwa zawodowego. Program ten określa działania związane z realizacją doradztwa zawodowego oraz metody i formy ich realizacji. Należy także uwzględnić potrzeby uczniów, słuchaczy i rodziców oraz inne lokalne lub regionalne działania związane z doradztwem zawodowym. Program taki opracowuje doradca zawodowy albo inny nauczyciel lub nauczyciele odpowiedzialni za realizację doradztwa zawodowego w szkole, wyznaczeni przez dyrektora szkoły (Ibidem).

Treści programowe z zakresu doradztwa zawodowego wyszczególnione w załącznikach do wyżej omawianego rozporządzenia ukierunkowują pracę nauczycieli i uczniów, wyznaczając konkretne cele i zadania. Zgodnie z tymi wytycznymi na etapie wychowania przedszkolnego poznawanie rynku pracy i świata zawodów ma się odbywać głównie przez zabawę i odwoływanie do najbliższego otoczenia (Treści programowe – Rozporządzenie, 2019). W kolejnych etapach edukacyjnych treści te mają być rozwijane, poszerzane i wzbogacane. Uczniowie klas I - III szkoły podstawowej powinni zatem poznawać siebie oraz rynku zawodów i pracy poprzez odgrywanie różnych ról zawodowych w zabawie, a także podawanie nazw zawodów wykonywanych przez osoby w bliższym i dalszym otoczeniu. Uczeń powinien również planować własny rozwój, opowiadając o tym, kim chciałby zostać i co chciałby robić (Ibidem).

Treści programowe z zakresu doradztwa zawodowego dla klas IV–VI szkół podstawowych wyznaczają kierunki i sposoby realizacji zagadnień związanych z problematyką pracy takie, jak: poznawanie przez ucznia własnych zasobów, poznanie świata zawodów i rynku pracy, a także rynku edukacyjnego, kształtowanie umiejętności uczenia się przez całe życie, planowanie własnego rozwoju i podejmowanie decyzji edukacyjno-zawodowych (Ibidem).

Tematyka związana z rynkiem edukacyjnym i rynkiem pracy jest szczególnie ważna w klasach VII i VIII szkoły podstawowej. Przed uczniami kończącymi ten etap edukacyjny staje bowiem niełatwe zadanie – muszą wybrać nową szkołę, a co za tym idzie zdecydować o wyborze przyszłej ścieżki kształcenia. Zważywszy na fakt, że szkolnictwo średnie jest mocno sprofilowane, nastawione na ukształtowanie i rozwój tych kompetencji uczniów, które zdecydują o wyborze przez nich przyszłego zawodu, wybór szkoły średniej wydaje się być momentem kluczowym w życiu młodego człowieka. Do tej decyzji musi być on więc dobrze przygotowany, a służy temu szereg działań, które szczegółowo określają treści programowe z zakresu doradztwa zawodowego dla klas VII i VIII szkoły podstawowej. Zgodnie z wytycznymi MEN uczniowie na tym etapie edukacyjnym powinni poznawać własne zasoby i preferencje oraz zestawiać je z wymaganiami rynku pracy, z uwzględnieniem aspektu regionalnego i lokalnego. Świat zawodów uczeń ma poznawać analizując informacje na temat zawodów i ich specyfiki. Uczniowie mają także poznawać rynek edukacyjny i planować ścieżkę kariery edukacyjno-zawodowej z uwzględnieniem konsekwencji podjętych wyborów (Ibidem).

ZAKOŃCZENIE

Jak wynika z analizy rozporządzenia MEN w sprawie doradztwa zawodowego, ustawodawca ujmuje problem pracy i przygotowania do niej wieloaspektowo – w sposób szczegółowy określa cele i sposoby ich osiągnięcia, wytycza zakres treści programowych, uwzględniając w procesie przygotowania młodego człowieka do pracy i pełnienia różnych funkcji zawodowych. Dokument ten uwzględnia zarówno zaangażowanie samego ucznia, jego zainteresowania, uzdolnienia i predyspozycje, jak też wskazuje osoby, które w tym procesie mają go wspierać. Działania te mają na celu przygotowanie uczniów do tego, aby poznając wartość pracy, potrafili również odnaleźć swoje miejsce w dynamicznie

zmieniającym się świecie, który stawia przed człowiekiem coraz to nowe wyzwania, w tym też w sferze zawodowej. Zatem w pedagogice i edukacji znaleźć możemy potwierdzenie tezy, że praca stanowi nierozdzielny aspekt ludzkiej egzystencji, jest jej podstawą i determinuje działania człowieka od wczesnych lat jego życia.

BIBLIOGRAPHY:

- Dunaj, B. (ed.), (2001). Słownik języka polskiego, t II. Warszawa.
- Gałkowski, J. (1986) Encyklika o pracy ludzkiej. In: J. Gałkowski (ed.), Jan Paweł II, *Laborem Exercens*. Tekst i komentarze (p. 61-84). Lublin.
- Jan Paweł II (1981). *Laborem Exercens*. Pallotinum.
- Janiga, W. (2002/2003) Praca w procesie wychowawczym. *Resovia Sacra* 9, 235-245.
- Krzyżanowska, Ł. (2018). Od społeczeństwa zbieracko-łowieckiego do milenialsów. O przemianach roli pracy w życiu człowieka. In: *Zarządzanie z ludzką twarzą. Personalizm jako narzędzie rozwoju firm, organizacji i instytucji publicznych* (p.118-130). Warszawa: Laboratorium „Więzi”.
- Lisnik, A., Janíčková, J. (2018). Risk behavior of the "Y" generation shopping on the internet. In: *IDIMT-2018: Strategic modeling in management, economy and society: 26th interdisciplinary information management talks*, Linz: TRAUNER Verlag.
- Mazurek, F. J. (1986) Prawa ludzi pracy w encyklice *Laborem exercens*. In: J. Gałkowski (ed.), Jan Paweł II, *Laborem Exercens*. Tekst i komentarze (p.167-185). Lublin.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 lutego 2019 r. w sprawie doradztwa zawodowego (Dz.U. 2019, poz. 325).
- Światała, I. (2010). Tadeusza Kotarbińskiego Traktat o dobrej robocie – wstęp do analizy krytycznej. *Lumen Poloniae* 2, 53-54.
- Tomkiewicz, A., Chrobak, S. (1995) Wychowawcze znaczenie pracy w świetle nauczania Jana Pawła II. *Roczniki Nauk Społecznych – Pedagogika* 2.
- Treści programowe z zakresu doradztwa zawodowego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych innych form wychowania przedszkolnego. In: *Rozporządzenie MEN z dnia 12 lutego 2019 r. w sprawie doradztwa zawodowego § 3* (Dz.U. 2019 poz. 325, załącznik nr 1).
- Treści programowe z zakresu doradztwa zawodowego dla klas I – VI szkół podstawowych. In: *Rozporządzenie MEN z dnia 12 lutego 2019 r.*

w sprawie doradztwa zawodowego § 3 (Dz.U. 2019 poz. 325, załącznik nr 2).

Treści programowe z zakresu doradztwa zawodowego dla klas VII i VIII szkół podstawowych. In. Rozporządzenie MEN z dnia 12 lutego 2019 r. w sprawie doradztwa zawodowego § 3 (Dz.U. 2019 poz. 325, załącznik nr 3).